

1. Referentie

Referentie	De Groof, S., m.m.v. Siongers, J. (2003). <i>Leerlingenparticipatie nader bekeken. Een kwalitatief en kwantitatief onderzoek naar de betekenis en het belang van participatie op school</i> . Onuitgegeven onderzoeksrapport, VUB, Vakgroep Sociologie, Onderzoeksgroep TOR.
Taal	Nederlands
ISBN	/
Publicatievorm	Onderzoeksrapport

2. Abstract

Dit rapport stelt de resultaten voor van een onderzoek naar leerlingenparticipatie in het Vlaams secundair onderwijs. Het rapport geeft ten eerste een beschrijving van de participatiemogelijkheden voor leerlingen uit het tweede en vierde jaar secundair onderwijs, alsook van het profiel van deelnemende leerlingen. Ten tweede wordt naar de invloed gepeild van deze leerlingenparticipatie op de schoolbeleving, de leermotivatie en het sociaal gedrag van leerlingen.

3. Trefwoorden

Thema('s)	Onderwijs
Trefwoorden	Anti-sociaal gedrag, extracurriculaire activiteiten, inspraak, klasklimaat, leerlingenparticipatie, leerlingenraad, leermotivatie, schoolbeleving, schoolklimaat, secundair onderwijs

4. Onderzoeker

Opdrachtgever	Ministerie van de Vlaamse Gemeenschap, Departement Onderwijs
Onderzoeker	Saskia De Groof, m.m.v. Jessy Siongers Onderzoeksgroep TOR Vakgroep Sociologie VUB Pleinlaan 2 1050 Elsene Tel: 02/ 629 20 24 Fax: 02/ 629 30 52 torgroep@vub.ac.be http://www.vub.ac.be/TOR

5. Onderzoeksvraag

Onderzoeksvraag	1. Wat is er in Vlaamse scholen aanwezig aan participatie- en inspraakmogelijkheden? 2. Wat is het profiel van de deelnemende leerling? 3. Wat zijn de gevolgen of effecten van leerlingenparticipatie (op de schoolbeleving, de leermotivatie en het sociaal gedrag van leerlingen)?
Hypothesen	/

6. Methode

Onderzoeksmethode	Dit onderzoek bestond uit ten eerste een kwalitatief luik (diepteinterviews met 17 leerlingen en 8 leerkrachten) ter voorbereiding van de schriftelijke vragenlijsten. Deze laatste vormen het onderwerp van het tweede, kwantitatieve luik. Hiervoor werden gestandaardiseerde schriftelijke vragenlijsten voor leerlingen, leerkrachten en schoolhoofden gebruikt.
-------------------	--

Onderzochte groep	- De oorspronkelijke steekproef lag vast op 60 secundaire scholen, maar uiteindelijk werden 59 scholen in het onderzoek opgenomen (steekproef werd gestratificeerd naar net, onderwijsaanbod van de school naar leerjaar, en onderwijsaanbod van de school naar onderwijsvorm). - Binnen elke geselecteerde school werd een steekproef getrokken van klassen uit het tweede en/of het vierde jaar, per klas werd ook aan drie leerkrachten gevraagd een vragenlijst in te vullen, en per school werd het schoolhoofd gevraagd een vragenlijst in te vullen. - De uiteindelijke onderzoekspopulatie bedroeg zo 3452 leerlingen uit het tweede en vierde jaar secundair onderwijs, 59 schoolhoofden en 486 leerkrachten. - De respons van scholen bedroeg 68%, de respons van leerkrachten bedroeg 64.2%.
Bereik	Regionaal (Vlaanderen)

7. Resultaten

Aanwezigheid formele participatiekanalen	Ongeveer 85% van de bevroegde scholen beschikt over een leerlingenraad. Alleen de middenscholen hinken achterop: slechts 61,5% van hen heeft een leerlingenraad. Leerlingenraden uit middenscholen hebben bovendien minder vaak beslissingsrecht. Directeuren hebben een vrij positief beeld over de werking van hun leerlingenraad. De leerkrachten en de leerlingen zijn een stuk minder enthousiast. Er zijn ook nog vele andere participatiekanalen voor leerlingen, met name 'semi-formele' participatiekanalen (bvb. leerlingenbegeleiding, occasionele klasgesprekken, school- en klasuitstappen) en extracurriculaire activiteiten (bvb. sport- en culturele activiteiten).
Aanwezigheid informele participatiekanalen	Leerlingen kunnen ook inspraak verwezenlijken via meer informele wegen. In Vlaanderen worden het informeel klas- en schoolklimaat echter niet positief beleefd door de leerlingen. Deze negatieve evaluatie door de leerlingen staat in schril contrast met deze van de leerkrachten en directies.
Opvatting over inspraak en actieve participatie	De meerderheid van de leerlingen vindt inspraak op school van groot belang. Inspraak wordt wel belangrijker geacht naarmate leerlingen in algemeen vormende richtingen les volgen. Actieve participatie aan het schoolleven wordt wat minder belangrijk geacht door de leerlingen. Leerlingen uit het tweede jaar stellen zich het meest positief op ten opzichte van deelname aan de leerlingenraad en de buitenschoolse activiteiten.
Feitelijke inspraak	Binnen de inspraak van leerlingen worden drie dimensies onderscheiden, met name inspraak in de leefwereld van de school (bvb. feestjes, bespreking schoolproblemen, activiteiten), in de leefwereld van de school (bvb. huiswerk, manier van lesgeven, examenrooster), en de regelgeving in de school (bvb. kledij, leefregels, schoolreglement). Leerlingen krijgen de meeste inspraak in de leefwereld van de school. Hun inspraak reikt heel wat minder ver in de leefwereld en de regelgeving van de school. Leerlingen zijn echter nog niet tevreden over hun inspraakmogelijkheden, de leerkrachten zijn daarentegen wel tevreden over de aangeboden inspraakmogelijkheden voor leerlingen. Leerkrachten vinden extra inspraak voor leerlingen over het algemeen niet wenselijk.
Profiel van de participerende leerling	Vierdejaars participeren meer aan de leerlingenraad dan tweedejaars. Leden van de leerlingenraad hechten verder meer belang aan inspraak en actieve participatie op school dan niet-leden. Er is ook sprake van een cumulatieve participatie: leerlingen met een socio-culturele en gezinsgerichte vrijetijdsbesteding en leden van het verenigingsleven, zetelen vaker in de leerlingenraad. Er zijn geen verschillen naar onderwijsvorm. De deelname aan extracurriculaire activiteiten wordt positief beïnvloed door een actieve vrijetijdsbesteding, het lidmaatschap van andere verenigingen, de perceptie van het aantal semi-formele kanalen op school en het bestaan van een leerlingenraad. Leerlingen uit het TSO en BSO, leerlingen van buitenlandse afkomst en leerlingen uit scholen met een hoog percentage jongens, alsook uit scholen met een hoog percentage lager opgeleide ouders, participeren minder.
Perceptie van inspraak	Leerlingen ervaren meer inspraak in scholen waar ze veel semi-formele kanalen percipiëren, waar er een leerlingenraad is, en waar de leerkrachten voorstander zijn van inspraak van leerlingen in hun lessen.

Effecten van leerlingenparticipatie	Het aanbod aan activiteiten en kanalen in een school beïnvloedt de schoolbeleving, de leermotivatie en het sociaal gedrag van leerlingen niet rechtstreeks, maar wel onrechtstreeks via de eigen actieve participatie van leerlingen en hun gepercipieerde inspraak. De actieve participatie en inspraak van leerlingen hebben immers een grote positieve invloed op de schoolbeleving of de beleving van het schoolklimaat, en dit laatste speelt een centrale rol in de motivatie van leerlingen om het goed te doen op school, zowel op academisch als op sociaal vlak.
-------------------------------------	--

8. Publicaties op basis van hetzelfde onderzoek

De Groof, S. (2002). *Leerlingenparticipatie nader bekeken. Tussentijds verslag: resultaten van het kwalitatief onderzoek*. Onuitgegeven onderzoeksrapport, VUB, Vakgroep Sociologie, Onderzoeksgroep TOR.

De Groof, S. (2003). *Leerlingenparticipatie nader bekeken. Samenvatting van het eindrapport*. Onuitgegeven onderzoeksrapport, VUB, Vakgroep Sociologie, Onderzoeksgroep TOR.

[De Groof, S.] (2003). Leerlingenparticipatie in het secundair onderwijs. In Departement Onderwijs, *Vlaamse onderwijsindicatoren in internationaal perspectief. Editie 2003* (pp. 201-205). Brussel: Ministerie van de Vlaamse Gemeenschap, Departement Onderwijs.

De Groof, S. & Elchardus, M. (2003). *Leerlingenparticipatie nader bekeken*. Brochure uitgegeven door het Ministerie van de Vlaamse Gemeenschap, Departement Onderwijs.

De Groof, S. & Siongers, J. (2003). *Leerlingenparticipatie nader bekeken. Een kwalitatief onderzoek naar de betekenis en het belang van participatie op school. Technisch verslag van het OBPWO-project 00.01 in opdracht van het Departement Onderwijs van de Vlaamse Gemeenschap*. Onuitgegeven onderzoeksrapport, VUB, Vakgroep Sociologie, Onderzoeksgroep TOR.

9. Beleidsaanbevelingen

Ja

10. Samenvatting

Bij het bevorderen van leerlingenparticipatie vindt men doorgaans drie uitgangspunten terug: een normatief, een instrumenteel en een meer pragmatisch uitgangspunt. In de normatieve visie gaat men ervan uit dat participatie en inspraak van jongeren fundamentele rechten zijn van jongeren. Jongeren hebben het recht om gehoord te worden, en dit recht op zich is voldoende om leerlingenparticipatie afdwingbaar te maken. Andere auteurs ontkennen dit recht van jongeren niet, maar leggen meer aandacht op de voordelen die gepaard gaan met participatie. In de instrumentele visie kijkt men naar de mogelijke effecten van inspraak en participatie voor de jongeren; er wordt een onderscheid gemaakt tussen de huidige effecten (bvb. voor de schoolbeleving) en de toekomstige effecten (bvb. voor hun burgerzin). In de pragmatische visie kijkt men naar de mogelijke voordelen voor het schoolleven. Het samenleven op school zal volgens deze visie vergemakkelijken als leerlingen over voldoende participatiemogelijkheden beschikken. Democratisch opgestelde regels zullen beter worden nageleefd dan regels waarbij leerlingen totaal niet betrokken worden, In dit onderzoek werden de instrumentele en pragmatische visie deels getoetst. Naast een beschrijving van de aard en omvang van leerlingenparticipatie in Vlaamse scholen, zijn de onderzoekers nagegaan welke samenhang er bestaat tussen leerlingenparticipatie en de schoolbeleving, de leermotivatie van jongeren en hun sociaal gedrag op school.

Aard en omvang van leerlingenparticipatie

Vaak wordt er een onderscheid gemaakt tussen de formele participatie en de informele participatie. De formele participatie verwijst naar de participatie die vrij zichtbaar is in de school en die expliciet door de school wordt ingesteld, bvb. de leerlingenraad. De informele participatie verwijst naar het leerlingbetrokken klimaat dat in een school heerst. Tijdens de voorbereidende diepteinterviews met leerlingen en leerkrachten merkten de onderzoekers een andere participatievorm op, die ze de semi-formele participatie hebben genoemd. Het is een meer praktische en directe vorm van participatie die niet volledig formeel is georganiseerd, maar ook niet op volledig informele leest is geschoeid (hieronder worden ook de extracurriculaire of buitenschoolse activiteiten verstaan).

Er blijken heel wat participatiemogelijkheden voor leerlingen in Vlaamse scholen aanwezig te zijn. Ongeveer 85% van de scholen beschikt over een leerlingenraad. De semi-formele kanalen die het meest verspreid zijn in Vlaamse scholen, zijn de leerlingenbegeleiding, de occasionele klasgesprekken (wanneer problemen zich voordoen) en de school- en klasuitstappen. De minst voorkomende kanalen zijn het klasuur (vast wekelijks uur

waarbij de klas over allerlei zaken praat), het peter/meterschap (oudere leerlingen die jonge of nieuwe leerlingen begeleiden) en de vertrouwensleerlingen (leerlingen die kunnen worden aangesproken als vertrouwenspersoon). De meest frequent georganiseerde extracurriculaire activiteiten tenslotte zijn de sport- en culturele activiteiten. Daarna volgen de ontspannings- en sociale activiteiten, die in (meer dan) drie vierde van de scholen worden aangeboden. De minst voorkomende activiteiten zijn de economische en technische activiteiten. Leerlingen krijgen tenslotte de meeste inspraak in de leefwereld van de school, vooral in de bespreking van de schoolproblemen en in de activiteiten die binnen schoolverband worden georganiseerd. Hun inspraak reikt heel wat minder ver in de leerwereld en de regelgeving van de school. Behalve wat de spreiding en de hoeveelheid van het huiswerk betreft, waarbij nagenoeg 48% van de leerlingen inspraak ervaart, lopen de inspraakmogelijkheden over de leerwereld en de regelgeving van zo'n 30 tot 40%.

De inspraak- en participatiemogelijkheden zijn evenwel niet gelijkmatig verdeeld over de scholen. Naargelang de graden en onderwijsvormen die op een school worden aangeboden, kunnen de inspraak- en participatiekansen grondig verschillen. De perceptie van de bevraagde schoolactoren is bovendien ook niet gelijklopend.

Verschillen naar leerjaren en onderwijsvormen

Alle bovenbouwscholen hebben een leerlingenraad, alsook de meerderheid van de scholen die alle graden aanbieden. Alleen de middenscholen hinken achterop: slechts 61.5% van deze scholen beschikt over een leerlingenraad. De scholen die alle graden aanbieden, stellen hun leerlingenraad echter ook niet altijd open voor de leerlingen van de eerste graad. Of leerlingen uit de eerste graad nu in een middenschool les volgen of in een school waar ook oudere leerlingen aanwezig zijn, ze krijgen dezelfde, beperktere kansen om zich in de leerlingenraad te engageren. De leerlingenraden uit middenscholen beschikken bovendien minder vaak over een beslissingsgerechtigde leerlingenraad. Leerlingenraden kunnen immers geplaatst worden op een continuüm met aan de ene kant leerlingenraden die adviesgevend zijn, niet over een budget beschikken en geen stem hebben op de bestuursvergaderingen van de school. Aan de andere kant vinden we leerlingenraden die vertegenwoordigd zijn op bestuursvergaderingen, die een budget hebben en die over beslissingsbevoegdheden beschikken. De middenscholen en BSO-TSO-scholen hebben vaker een adviesgevende leerlingenraad zonder echte beslissingsbevoegdheden. Bovenbouwscholen hebben vaker een beslissingsgerechtigde leerlingenraad, behalve als ze de onderwijsvormen BSO-TSO aanbieden. De andere scholen bevinden zich tussen deze twee polen in.

Het aanbod aan leerlingbetrokken extracurriculaire activiteiten (dat zijn activiteiten die in samenspraak met de leerlingen worden georganiseerd) is ook niet gelijkmatig over de scholen verdeeld. Leerlingen die in zuivere ASO-scholen les volgen, waar bovendien enkel de hogere graden aanwezig zijn, krijgen van hun school significant meer kansen om te participeren aan en betrokken te worden bij de organisatie van extracurriculaire activiteiten. Leerlingen die school lopen in BSO-TSO-scholen, waar ook een eerste graad wordt aangeboden, krijgen de minste mogelijkheden om te participeren aan de activiteiten.

Terwijl de leerlingenraad eerder een kanaal blijkt te zijn voor de oudere leerlingen en de meer algemeen vormende richtingen, rapporteren leerlingen uit het beroepssecundair onderwijs, alsook jongere leerlingen, meer semi-formele kanalen op hun school. De leerlingenraad en de semi-formele kanalen blijken elkaar dus enigszins aan te vullen. De leerlingenraad houdt eerder een vertegenwoordigende structuur in, terwijl de semi-formele kanalen meer directe en praktische participatie inhouden. Meer dan de helft van de bevraagde directeurs en leerkrachten meent dan ook dat leerlingen uit het BSO (en het TSO) meer een voorkeur hebben voor directe en praktische inspraak (bv. in de klas) dan leerlingen uit het ASO (en het KSO). Blijkbaar geldt dit ook voor leerlingen uit de eerste graad.

Verschillen tussen leerlingen, leerkrachten en schoolhoofden

In Vlaanderen wordt de informele participatie niet positief beoordeeld door de leerlingen. Deze negatieve evaluatie staat in schril contrast met die van de leerkrachten en vooral directies. Drie vierde van de directeurs en meer dan 40% van de leerkrachten stellen bv. dat er zonder twijfel rekening wordt gehouden met de meningen en voorstellen van leerlingen, en dat leerlingen bij beslissingen altijd uitleg krijgen over het hoe en het waarom van die beslissingen. Van de leerlingen is amper 15% die mening toegedaan. De bevraagde schoolhoofden, en in mindere mate de leerkrachten, hebben dus het gevoel dat ze voldoende inspanningen leveren om hun leerlingen bij het schoolleven en -beleid te betrekken en om hen inspraak te verlenen. De leerlingen ervaren dit echter hoegenaamd niet zo.

Naast de effectieve inspraakmogelijkheden werd de respondenten ook gevraagd of ze tevreden waren met het huidige niveau van leerlingeninspraak. De leerkrachten zijn het meest tevreden met de aangeboden inspraakmogelijkheden voor leerlingen en menen dus niet dat deze danig moeten worden uitgebreid (dit in tegenstelling tot de leerlingen; de schoolhoofden nemen een tussenpositie in). Bovendien koppelen leerkrachten voorwaarden aan de inspraak van leerlingen. Vooraleer leerlingen inspraak 'verdienen', moet eerst de leerkrachtenparticipatie op punt staan, moeten de leerlingen leren luisteren en gehoorzamen, en moeten leerlingen de noodzakelijke participatievaardigheden hebben aangeleerd. De positie van de leerkrachten zal ongetwijfeld een aandachtspunt moeten worden van het (school)beleid. Leerlingen inspraak verlenen, zonder

daarbij rekening te houden met de leerkrachten, lijkt zo immers weinig zinvol. Dit wordt in de analyses bevestigd. In scholen waar leerkrachten bereid zijn om in hun lessen rekening te houden met persoonlijke ervaringen, interesses en meningen van leerlingen, rapporteren de leerlingen meer inspraakmogelijkheden, niet alleen in de klas maar ook in de hele school. Een beleid naar leerlingenparticipatie moet de leerkrachten dan ook actief betrekken.

Effecten van leerlingenparticipatie

De effecten (i.v.m. leerlingenparticipatie) worden hier kort op een rij gezet. Een gediversifieerd aanbod aan extracurriculaire activiteiten kan de actieve participatie van de leerlingen in positieve zin beïnvloeden. Het is echter niet zomaar het aanbod, maar vooral het leerlingbetrokken aanbod aan extracurriculaire activiteiten dat belangrijk is. In scholen waar leerlingen worden betrokken bij de organisatie en de uitwerking van de activiteiten, zullen de leerlingen sneller participeren. Verder merken de onderzoekers dat in scholen waar vele andere semi-formele participatiekanalen en een leerlingenraad bestaan, de leerlingen ook meer participeren aan het extracurriculum. In dergelijke scholen ervaren de leerlingen ook meer inspraak dan in andere scholen. Een goed en leerlingbetrokken aanbod aan participatiemogelijkheden kan dus de participatie en inspraak van leerlingen wel degelijk beïnvloeden. Speciale aandacht moet gaan naar jonge leerlingen die veel minder mogelijkheden krijgen (maar potentieel wel veel interesse hebben).

Dit aanbod aan participatiemogelijkheden kan de schoolbeleving (of de beleving van het schoolklimaat), de leermotivatie en het sociaal gedrag niet rechtstreeks beïnvloeden, maar wel onrechtstreeks via de eigen participatie van leerlingen en hun gepercipieerde inspraak. De eigen participatie aan extracurriculaire activiteiten en de leerlingenraad zijn belangrijk voor de schoolbeleving van leerlingen. Vooral leerlingen die deelnemen aan culturele activiteiten hebben een positievere schoolbeleving, maar ook het lidmaatschap van de leerlingenraad, en de deelname aan ontspanningsactiviteiten is positief gerelateerd aan de beleving van het schoolklimaat. Ook de gepercipieerde inspraak, en vooral dan de tevredenheid met die inspraak, is van doorslaggevend belang. Leerlingen gaan hun school positiever beoordelen, als ze veel inspraak percipiëren en die inspraak ook afdoend achten. Van alle domeinen blijkt de inspraak in de leefwereld het belangrijkste.

Bij de leermotivatie zien we ook dat de eigen participatie en de gepercipieerde inspraak positieve gevolgen kunnen hebben. Leerlingen die deelnemen aan culturele, sociale en ontspanningsactiviteiten hebben een hogere leermotivatie. Het lidmaatschap van de leerlingenraad heeft hier geen invloed. Tenslotte blijkt ook de tevredenheid met de inspraak hier van belang. Al deze invloeden worden echter voornamelijk gemedieerd door de schoolbeleving. Als leerlingen een positief (organisatorisch en participatief) schoolklimaat percipiëren, zijn ze gemotiveerder om het goed te doen op school. Dit is het sterkste effect uit het model. Hieruit blijkt ook de belangrijke rol van de leerkrachten: niet hun pedagogische kwaliteiten zijn op de eerste plaats belangrijk, wel hun humane en democratische kwaliteiten. Kunnen de leerkrachten als vriend en vertrouwenspersoon worden beschouwd, houden ze rekening met de meningen van leerlingen, enz.

De samenhang tussen leerlingenparticipatie en het probleemgedrag is veel minder sterk. Er is wel een lichte invloed van de deelname aan sociale en culturele activiteiten, maar dit verdwijnt na het invoeren van andere variabelen. Wat de inspraak betreft, is enkel de inspraak in de regelgeving van belang. Als leerlingen tevreden zijn met hun inspraak in de regelgeving, verrichten ze minder probleemgedrag. Eerlijke, democratisch opgestelde en consequent toegepaste schoolregels lijken dan ook één van de mogelijk strategieën binnen het bereik van de scholen om het probleemgedrag tegen te gaan. Ook de schoolbeleving is tenslotte belangrijk, maar de samenhang is minder sterk dan bij de leermotivatie. Andere invloeden blijken hier veel belangrijker, zoals bvb. een positief schoolklimaat, ouder- en vriendenrelaties, vrijetijdsbestedingen, enz.

Het belang van leerlingenparticipatie wordt in dit onderzoek duidelijk aangetoond. De onderzoekers eindigen dan ook met een reeks aanbevelingen voor de scholen en het beleid.